

/

УДК 94 (477.54) «1941/1942»

Н.Є. Пархоменко

ПЕРША ОКУПАЦІЯ БАРВІНКІВЩИНИ (24 ЖОВТНЯ 1941 р. – 23 СІЧНЯ 1942 р.)

У статті досліджується перший період окупації Барвінківщини, визначаються основні риси окупаційного режиму, розкриваються умови формування та діяльність партизанського загону Барвінківщини.

Ключові слова: Велика Вітчизняна війна, Барвінківщина, новий порядок, колабораціонізм, Військова зона, окупаційний режим.

В статье исследуется первый период оккупации Барвенковщины, определяются основные черты оккупационного режима, раскрываются условия формирования, деятельность партизанского отряда Барвенковщины.

Ключевые слова: Великая Отечественная война, Барвенковщина, новый порядок, коллаборационизм, Военная зона, оккупационный режим.

In the article the first period of occupation of Barvinkove district is researched, the process of Barvinkove district is analysed and the main traits of occupation regime are defined, the conditions of formation and the main achievements of Barvinkove partisan detachment activities are revealed.

Key words: Patriotic War, Barvinkiv district, new scheme, collaboration, military zone, occupation regime.

Постановка проблеми. Друга світова війна 1939 – 1945 рр., у ході якої Україна опинилася в

її епіцентрі й зазнала найбільше серед інших народів людських і матеріальних втрат. Важко знайти в історії події, які б за своїми масштабами та геополітичними наслідками можна було поставити поруч з минулою війною. Вона поламала і скалічила мільйони людських дол, визначила напрямок розвитку світу.

Барвінківщина - одне з місць України, де й досі неповністю з'ясовані деякі події Другої світової війни, зокрема окупація її території німецькими військами у 1941 – 1942 рр.

За сталінською традицією протягом багатьох років окупаційний режим висвітлювався однобічно, переважно з точки зору ліквідації соціалістичної державності, з позицій фашистського геноциду до радянських людей, руйнації матеріальних багатств держави. У результаті ми досі не маємо дійсної історії українського народу під час окупації.

Аналіз актуальних досліджень. Подіям Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 рр. в Україні та Харківській області присвячена значна кількість монографій, статей, брошур. Однак проблема встановлення та розвитку окупаційної влади на території Барвінківщини загалом висвітлена недостатньо.

Особлива увага у працях радянських дослідників Ф.С.Горлача та В.П.Касьянова[3], А. В. Морозова[7], С. І. Ісаєва та В. Н. Левченка [8] приділяється патріотизму та героїзму окремих частин Червоної армії, бійців та офіцерів радянських військ, партизанських загонів та підпільних організацій, які діяли й на території Барвінківського району. У той же час, слід відзначити переважання ролі КП(б) України в організації боротьби та розгрому німецьких військ на Харківщині.

Важливе значення мають публікації краєзнавців Барвінківського, серед яких найбільш відомі М.Вікторова[1], М.Владко[2], А.А. Климова[4], В.Кравченко [5] та ін.

Після проголошення незалежності України вітчизняними вченими на основі вивчення нових документів і матеріалів, критичного аналізу заідеологізованої літератури, застосування сучасних методів і нових підходів почалося переосмислення історії Великої Вітчизняної війни. Внаслідок цього, за останні роки з'явилося чимало праць, автори яких об'єктивно і неупереджено підійшли до висвітлення проблем, пов'язаних з історією окупації Харківщини. До таких публікацій належать роботи сучасних українських істориків і краєзнавців В.Косика[6], М.Ковалю[9], К.Є.Науменка[10], А.В.Скоробагатова[11].

Таким чином, протягом другої половини ХХ століття - початку ХХІ століття були вивчені

окремі проблеми історії Барвінківщини під час окупації 1941-1942 рр. У той же час, слід відзначити, що попри розмаїття наукової літератури і краєзнавчих розвідок ця проблема залишається малодослідженою.

Отже, метою даної статті є дослідження першого періоду окупації Барвінківщини у 1941 – 1942 рр., особливостей режиму управління у прифронтовій зоні та жорстоких репресій щодо місцевого населення.

З початком війни більше 4 тисяч барвінківчан пішло на фронт захищати Батьківщину. Господарство району було переведене на військовий лад, колгоспи і радгоспи, місцева переробна промисловість забезпечували запити фронту хлібом та іншими продуктами харчування, а Барвінківський машинобудівний завод «Червоний промінь» почав випуск вогнеметів.

Німці захопили місто 23 жовтня 1941 року. Як і майже вся територія Харківщини Барвінківське відносилось до території «Військової зони». Це був тилловий район армії «Південь», який знаходився на глибині приблизно 20 км за лінією фронту. Одразу німці ввели в місті і районі окупаційний режим. Повну владу в районі мали військові установи. Командування 295-ї піхотної дивізії створило фельдкомендатури, які діяли спільно з прибулими групами репресивного апарату спецслужб СД (гестапо) та служби поліції, до якого входили поліційні структури і формування. Таким чином була створена фельджандармерія, яка поділялася на команди під керівництвом лейтенанта. Їх завданням було викриття та розслідування порушень і злочинів цивільних осіб проти військ та цивільного населення, нагляд і контроль за дисципліною військ, регулювання руху, тюремна справа. Для посилення фельджандармерії до неї включалися представники місцевої служби порядку. Фельджандармерія носила уніформу вояків вермахту із смугою на лівому рукаві з надписом «фельджандармерія», вище якого був зображений оранжевого кольору орел.

Загальнополіцейські функції в місті виконувала поліція порядку, яка складалась з жандармерії. Вона виконувала різноманітні завдання від патрульної служби на місцях і до повного, часто багатотижневого, використання на фронті у лавах вермахту за особливо критичних обставин. Її головне завдання полягало у забезпеченні безпеки зайнятого району. До служби в поліції нова влада залучала й місцеве населення, так у селах окупаційну владу представляли старости і місцеві поліцаї.

Використання місцевого населення в окупаційних німецьких силах мало свою історію. У загальних інструкціях німецького командування групи армій «Південь» про окупаційну політику в Україні від 11 липня 1941 року був спеціальний розділ «Українська міліція». У ньому говорилося: «В інтересах підтримки порядку і охорони життєво важливих для українців установ і споруд доводиться миритися із створенням неозброєної української міліції. Її чисельність, за винятком невеликих населених пунктів, не повинна перебільшувати 1% населення... В особливих випадках... мова може йти лише про легке озброєння...»[11,с.126]. Значного поширення набув колабораціонізм, коли на сторону німців переходили жителі міста, незадоволені радянською владою і насамперед це колишні «куркулі». Так, одними з таких зрадників опинилися жителі села Нікополь, В.Кейс та П.Дворніченко[2].

Гітлерівці грабували, палили, по звичаю вбивали людей. Особливо тероризували населення гестапівці. Вони кожного дня заарештовували по кілька чоловік, мордували, а потім розстрілювали, вшали, тіла скидали в яр на околиці міста. Публічне повішення дійсних чи вдаваних учасників радянського руху мало на меті залякати місцеве населення, привести його до повної покори. У перші дні були страчені працівники райспоживспілки, частина залізничників, колгоспників.[3,с.28]. З початком окупації фашисти повісили літнього селянина і на грудях у нього почепили дощечку з написом: «Так, буде зі всяким, хто не коритиметься німцям».

Утвердження окупаційної влади здійснювалося, як і вимагав Берлін, методами жорстоких репресій. В одному з наказів начальника штаба Верховного головнокомандування генерала Кейтеля: «Слід негайно застосовувати якнайсуворіші заходи для утвердження авторитету окупаційної влади... При цьому слід враховувати, що на зазначених територіях людське життя нічого не коштує, і залякувальний вплив може бути досягнутий лише надзвичайною жорстокістю»[6,с.106]. 16 вересня 1941 року він видав широко відомий наказ про нещадну боротьбу з партизанським рухом.

У ті дні на багатьох будинках і парканах німці розклеїли накази німецького командування, кожен з яких закінчувався загрозливими словами: «смерть» або «розстріл». Окупанти попереджали, що за вбивство одного солдата чи офіцера розстріляють 50-100 заручників із числа мирних жителів району. Листівка з наказом окупантів погрозувала: «Жителі зобов'язані негайно повідомляти у найближче поліцейне управління або військовій владі про появу

підозрілих осіб. Ім'я того, хто доніс, залишиться таємним. За повідомлення він отримає нагороду. Кожен, хто надасть допомогу партизанам, радянським агентам, буде розстріляний»[12,с.73].

Окупаційний режим брутально грабував місцеве населення, прирікав його на голод. Воно обкладалося непосильними податками. За найменшу провину в обцинних господарствах (так німці іменували колгоспи, які не були ліквідовані) староста мав право штрафувати до 50 руб. [13,с.48].

З перших днів окупації населення проявляло непокірність ворогу. Почав діяти партизанський загін А.У. Пісковського, який формувався ще на початку вересня 1941 року, одразу після наради в Харкові, де секретар ЦК Дем'ян Коротченко повідомив, що ситуація на фронті погіршується й окупація німцями Харківщини – справа тижнів. Він поставив завдання в найкоротший термін завершити створення партизанських загонів і партійного підпілля на Харківщині.

Загін виконував розвідувальні завдання Червоної Армії, проводив бойові операції. В жовтні 1941 року барвінківські партизани разом з бійцями 124-го кавалерійського полку провели розвідку боєм у Курульських лісах, фашисти втратили 52 солдата і офіцера вбитими, 27 пораненими. Ще 120 окупантів було знищено вразі нападу на село Тетянівку[10,с.74].

У партизанському загоні відважно діяла й група підлітків. Шістнадцятирічний партизан Дмитро Сальников з с. Григорівка по завданню розвідділу одного об'єднання вісім разів переводив через фронт в тил ворога розвідувально-диверсійні групи. Підпільник Я. І. Волик підпалив німецький гараж, де згоріло 10 автомашин. Розвідниця А. К. Молчанова вивела з ладу 8 німецьких автомашин, знищила двох мотоциклістів, захопила кулемет, іншу зброю, поширила близько 2 тисяч листівок, які закликали населення поширювати боротьбу проти окупантів, розповідала людям про успіхи, здобуті на фронтах Червоною армією[3,с.72]. Багато селян було в партизанському загоні М. К. Бородіна. Серед них особливої уваги заслуговує 14 – річний розвідник і підричник Микола Зелений. Ще в тринадцятирічному віці він вбив німця, після чого втік з села до партизанів. Прикриваючи відхід групи після знищення складу боєприпасів біля с. Шидловка (поблизу Слов'янська), Микола потрапив до рук фашистів і після тяжких допитів був розстріляний[1,с.67].

Таким чином, характеризуючи період першої окупації Барвінківщини, слід зазначити, що вся територія району була добре оснащена саме

частинами каральних служб, основною функцією яких було виконання карних експедицій щодо комуністів та особливо партизан. До того ж на території Барвінківщини був не мало поширеним колабораціонізм, причиною якого стало незадоволення радянською владою і порятунок власного життя.

Слід зазначити, що впродовж першої окупації Барвінківщини в умовах прифронтової смуги окупаційна влада й надалі формувалася й не набула остаточного вигляду. Її апарат ще не був повністю укомплектований. Вказані репресії часто не мали системного характеру. В них відбивався фактор випадковості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вікторов М. Сильний духом / М.Вікторов // Жовтневі зорі. – 1977. – №133.
2. Владко М. Бузувір. Звіряче обличчя імперіалізму / М.Владко // Жовтневі зорі. – 1977. – № 64.
3. Горлач Ф.С. Барвінкове: історико-краєзнавчий нарис / Ф.С. Горлач., В.П.Касьянов – Х.: Прапор, 1970 – 78 с.
4. Климов А.А. Мемориал славы в Барвенково: Очерк. / А.А.Климов – Х.: Прапор, 1987. – 48 с.
5. Кравченко В. Розплата / В.Кравченко // Соціалістична Харківщина. – 1977. – № 210.
6. Косик В. Україна і Німеччина у Другій світовій війні: [пер. з французької Романа Осадчука]. – Париж – Нью-Йорк – Львів., 1993. – 659 с. – (Наукове товариство імені Т. Шевченка у Львові : Українознавча бібліотека НТШ. Число 3).
7. Морозов А.В. 39-а барвінківська / Морозов А.В. – М.: Воениздат, 1981.– 282с.
8. Исаев С.И. Герои освободители Харьковщины / Исаев С.И., Левченко В.Н. – Х., 1988 – 316 с.
9. Коваль М. Україна в Другій світовій і Великій Вітчизняній війні (1939 – 1945рр.) / М.Коваль. – К.: 1999. – 336 с.
10. Науменко К.Є. Партизани Барвінківщини 1941 – 1943: Воєнно-історичний нарис / К.Є. Науменко – Х.: Сага, 2007. – 188 с.
11. Скоробагатов А. Харків у часи німецької окупації (1941 – 1943 рр.): Монографія / А. Скоробагатов – Харків: Прапор, 2004. – 367 с.
12. Барвінківщина: Історико-краєзнавчий довідник за матеріалами краєзнавчого музею м. Барвінкове. – Барвінкове, 1996. – 171 с.
13. Харьковщина в годы Великой Отечественной войны. Июнь 1941 – 1943 гг. – Х.: Прапор, 1965. - 31 с.